

Batı'da işçi sınıfının “burjuvallaşması”

Yıldırım Koç

Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı,

Merkez İşçi Sendika Bürosu Başkanı.

Giriş

Kapitalizm insanlığın gelişiminin belirli bir evresinde devrimciydi. Üretici güçleri geliştirdi, insanlar arasındaki kulluk ilişkilerinin yerine hukuken eşitlik ilkesini getirdi, insanların yaşam standartlarını yükseltti. Ancak belirli dönemlerde ve özellikle üst aşamalarında insanların yaşamını cehenneme de çevirdi.

19. yüzyılın ilk yarısında kapitalist ülkelerde işçi sınıflarının yaşamı cehennem koşullarındaydı. Kapitalizmin gelişmesinin yol açtığı savaşlar da geniş halk kitleleri için cehennemler yarattı. Kapitalizmin gelişmesinin belirli bir aşamasından sonra ön plana çıkan sömürge halklarının yaşadığı cehennem ise, daha öncekilerden de kötüydü.

Kapitalizmin gelişmesi, daha önceki üretim/toplum biçimlerinde halkın küçük bir parçasını oluşturan işçilerin güçlü bir sınıf olarak ortaya çıkmasına yol açtı. Özellikle 19. yüzyılın ilk yarısı, işçi sınıfı ile sermayedar sınıf arasındaki sınıf mücadelesinin en sert biçimlerde geliştiği yıllardı. Bu mücadeleleri işçi sınıfı kaybetti; ancak bu başarılar sermayedar sınıf için birer Pirus Zaferi idi. Sermayedar sınıf, işçi sınıfını yenilgiye uğratan güç olmasına karşın, bu savaşlardan büyük yararlarla çıkabildi.

Burjuvazinin ideologları da tarihten dersler çıkartmada beceri sahibidir. Burjuvazi, tarihteki bazı örneklerden de yararlanarak, 1848 yılında *Komünist Manifesto*'da o günün koşullarında doğru bir biçimde “kapitalizmin mezar kazıcısı” olarak betimlenen işçi sınıflarını “kapitalizmin ve emperyalizmin payandası”na dönüştüren politikalar geliştirdi ve uyguladı. Bu yazı, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının (yalnızca işçi aristokratlarının değil) kapitalizmin mezar kazıcılığından kapitalizmin ve emperyalizmin payandahlığına dönüş(türül)mesinin kısa öyküsüdür. Bu öykünün doğru öğrenilmesi yalnızca bir tarih merakının ötesinde önemdedir.

Kapitalizm, çağımızda insanlığın düşmanıdır ve mutlaka tarihin çöplüğüne gönderilmedir. Paranın padişahlığına, yobazın karanlığına son verecek, insanın insanı sömürmediği, sınıfsız ve sömürsüz bir dünya yaratacak güç, işçi sınıfıdır. Ancak çağımızda emperyalist ülkelerin işçi sınıfları “burjuvallaşmış”tır.

Emperyalist ülkelerin burjuva demokrasilerinde iktidara gelen güçlerin arkasında işçi sınıflarının siyasi desteği bulunmaktadır. Bu kitleler aldatılarak bu güçleri iktidara getirmektedir. Bu ülkelerde uygulanan politikalar

işçi sınıflarının yaşam standartlarını yükseltmişlerdir. Bunu sağlayan da, klasik kapitalist sömürü değil, emperyalist sömürüdür.

Kapitalizmi tarihin çöplüğüne göndermenin yolu, emperyalist sömürünün sona erdirilmesinden, burjuvalaşmış ve kapitalizmin/emperyalizmin payandasına dönüş(türül)müş işçi sınıflarının kapitalizme karşı mücadele etmekten başka çaresinin kalmamasından ve böylece yeniden devrimcileştirilmesinde geçmektedir.

Günümüz Türkiye'sinde bu analizin siyasi sonucu, "küresel saldırıya karşı küresel direniş" değil, emperyalizme karşı işçi sınıfının, halkın ve tüm milletin birliğidir; Komintern'in 1935 yılındaki 7. Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda, birleşik cephe, halk cephesi ve milli cephedir.

Dünyada kapitalizmi yıkmanın yolu, Türkiye'de ve emperyalist sömürü altındaki tüm ülkelerde, anti-emperyalist mücadeleden geçmektedir.

Kapitalizmin cehenneminde Avrupa işçi sınıfı

Kapitalizm özellikle 1780'lerde başlayan Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa ülkeleri işçi sınıfı için bir cehennem yarattı.

1850'li yıllardan itibaren ücretlerde ve çalışma/yaşama koşullarındaki gelişmeye karşın, İngiltere'de 1870 yılında doğumda ortalama yaşam beklentisi 41,3 yıldır ve bu rakam 1913 yılında 53,4'e yükselmişti. 2001 yılında ise 78,1 yıldır.¹

1880'li yıllarda Avrupa'nın "gelişmiş" bölgelerinde doğumda ortalama yaşam beklentisi 43-45 yıldır, Almanya'da 40 yılın altındaydı, İskandinav ülkelerinde 48-50 yıl dolaylardaydı.²

18. yüzyılda ve hatta 19. yüzyılın ilk on yıllarında birçok ülkede görülen bir uygulama, işçiler için özel çalışma kartlarının hazırlanmasıydı. Böylece işçiler çalıştıkları fabrikadan kendi istekleriyle ayrılmıyorlardı. Ayrıca bu kartlar aracılığıyla polisin işçileri gözetim altında tutması da sağlanıyordu. Bu dönemde bazı ülkelerde serflere uygulanan dayak cezası işçiler için de geçerliydi. İşçiler, polis tarafından kırbaçlanıyordu.³

İngiliz sanayisi 19. yüzyılda bile çok sıkı fabrika kuralları, cezalar, ücret kesintileri veya işten çıkarmalar yoluyla baskı, kötü çalışma koşulları, uzun çalışma günü, çalışmaya bağlı hastalıklarla ve kazalarla işçileri eziyordu.⁴

19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de parlamento komitelerinin işçilerin çalışma koşullarına ilişkin tespitleri korkunç tabloyu ortaya seriyordu: Kadınlar günde 18 saat çalıştırılabiliyordu. Çocuklar, dört saatlik bir uykudan sonra yarı uykulu bir biçimde sağlıklı fabrikalara sokuluyordu. Çocuklar, çalışma temposuna ayak uyduramazlarsa, kayışla dövülüyordu. Ücretler o denli düşüktü ki, birçok ailenin ayakta kalabilmesi için herkesin çalışması gerekiyordu.

İngiltere'nin ünlü başbakanlarından Benjamin Disraeli (1868 yılında ve 1874-1880 döneminde başbakanı) 1845 yılında yayımlanan *Sybil veya İki Ulus* isimli romanında, zenginleri ve yoksulları kastederek, İngiltere'de "aralarında hiçbir ilişki ve sempati bulunmayan; sanki değişik bölgelerde yaşayan veya farklı gezegenlerin yaşayanları imişler gibi bir diğerinin alışkanlıkları, düşünceleri ve duyguları konusunda cahil olan" "iki ulus" bulunduğundan söz ediyordu.⁵

Fransa'da ve İngiltere'de 19. yüzyılda kapitalist sanayileşme, özellikle dokuma, metalurji

1 N. Crafts, "Living Standards", (ed.) N. Crafts- I. Gazeley - A. Newell, *Work and Pay in 20th Century Britain*, Oxford University Press, 2007, New York, s.24.

2 E. Hobsbawm, *The Age of Empire 1875-1914*, Vintage Books, 1989, New York, s.29.

3 B. N. Ponomarev, ve diğ., *The International Working-Class Movement, Vol.1, The Origins of the Proletariat and Its Evolution as a Revolutionary Class*, Progress Publishers, 1980, Moskova, s.186, 1887.

4 M. Beaud, *A History of Capitalism*, MR Press, 2001, s.99. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. F. Engels, *The Conditions of the Working-Class in England, Penguin Classics, 1987, Londra; J.C. Cobden, The White Slaves of England, Compiled from Official Documents (1860)*, reprint, Irish University Press, 1971 Shannon.

5 B. Semmel, *Imperialism and Social Reform, English Social-Imperial Thought, 1895-1914*, George Allen and Unwin Ltd., 1960, Londra, s.19-20.

ve kömür madencilğinde işçi kitlelerinin acımasız bir biçimde sömürülmesiyle gerçekleştirildi.⁶

Bu kötü koşullarda çalışan işçilerin diğer bir sorunu, güvencesizlikti. Ücretler belirsizdi; işin ne kadar süreceği belirsizdi; işten çıkarılmanın ne zaman nerede iş bulabileceği belirsizdi. Özellikle ekonomik bunalım dönemlerinde işsizliğin anlamı açıktı. Hiçbir sosyal güvenlik sistemi yoktu.

İngiltere’de 19. yüzyılın ortalarına ve bazı ülkelerde de 19. yüzyılın sonlarına kadar, kapitalizmin işçi sınıfı açısından anlamı, cehennemdi.

Avrupa işçilerinin tepkisi

Kapitalizmin yarattığı cehenneme karşı oluşan tepkiler bazen açlığın yol açtığı yağmalamalara ve ayaklanmalara dönüştü. Özellikle toplam harcamalar içinde ekmek giderlerinin yüksek olduğu dönemlerde, yaşanan kuraklığa veya başka bir soruna bağlı olarak tarımsal üretimde ortaya çıkan düşüşler ekmek fiyatlarını artırıncaya, “açlık ayaklanmaları”, “yiyecek ayaklanmaları” veya “ekmek ayaklanmaları” olarak adlandırılan eylemler gündeme geldi. Bu eylemler bir sınıf hareketi olmaktan çok, “yoksullar hareketi” idi; farklı toplumsal sınıflardan yoksulların tepkisiydi.

İngiltere’de 18. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın başlarına kadar ortaya çıkan en önemli “yiyecek ayaklanmaları” 1709-1710, 1727-1729, 1739-1740, 1756-1757, 1766-1768, 1772-1773, 1783-1784, 1794-1796, 1800-1801, 1810-1813 ve 1816-1818 yıllarında gerçekleşti.⁷ 1816 yılındaki ayaklanmalara “Ekmek veya Kan Ayaklanmaları” adı veriliyordu.

Yiyecek ayaklanmalarına katılanlar, bilindiği kadarıyla, kimseyi öldürmediler. Ancak bu ayaklanmalara katılanlardan yaklaşık 30 kişi asıldı veya vurularak öldürüldü.⁸

Londra’da 1780 yılındaki bir ayaklanmada (“Gordon Riots”) Londra alevler içinde bırakıldı; ayaklanma ancak yedinci gününde bastırılabilirdi ve 285 isyancı öldürüldü. Yapılan yargılama sonucunda da 25 kişi asıldı. 18. yüzyılda İngiltere’de kentlerdeki bu ayaklanmalara katılanların yaklaşık üçte ikisi ücretli işçiydi. Geri kalanlar ise küçük işverenler, esnaf ve zanaatkarlardan oluşuyordu.

İşçilerin işverenlere karşı tepkileri de sert biçimlerde gelişti. Örneğin, 1738 yılı Aralık ayında İngiltere’de Wiltshire bölgesinde dokumacılar ve makasçılar, uzun süreli ve yaygın ayaklanmalar sırasında işverenlerin evlerini yaktılar ve mal-mülkünü tahrip ettiler ve böylece isteklerini kabul ettirdiler. Yine İngiltere’de 1744 yılında Staffordshire’da binlerce çivi işçisi ücretlerini artırabilmek için gösteri yaptı ve evleri yağmaladı. 1775’te Liverpool’da ise, denizciler silahlı bir gösteri gerçekleştirdi. 1768 yılında Londra’da limanda kömür yükleyicilerin kendi aralarında ve işverenle aralarında çıkan anlaşmazlıkta silahlı çatışma yaşandı ve işçiler öldürüldü. Olaylarla bağlantılı olan 7 kömür yükleme işçisi, yaklaşık 50 bin kişilik bir kalabalığın önünde asıldı.

İngiltere’de bu dönemin en önemli eylemleri, 1811-1812 yıllarında ilk dalgası yaşanan ve makine kırıcılığının bir biçimi olan Ludizm’di.

İngiltere’de 1817 yılı Haziran ayında çoğunluğunu işçilerin oluşturduğu birkaç yüz kişi mızrak ve ateşli silahlarla bir ayaklanma başlattı (“Pentrich veya Pentridge Revolution”). Ayaklanma kolayca bastırıldı. 85 kişi tutuklandı. 3 kişi idam edildi. E. P. Thompson bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Pentridge ayaklanmasını, herhangi bir orta sınıf desteği olmaksızın tümüyle bir proleter isyanı girişiminin tarihteki ilk çabalarından biri olarak görebiliriz.”⁹

İngiltere’de 1819 yılında artan sorunların çözümü için Parlamento bir umut olarak ortaya çıkınca, geniş halk kesimlerinin Avam Kama-

6 M. Beaud, *agk*, 2001, s.102

7 J. E. Archer, *Social Unrest and Popular Protest in England 1780-1840*, Cambridge University Press, 2000, Cambridge, s. 28.

8 J. E. Archer, *agk*, 2000, s.37.

9 E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, Victor Gollancz Ltd., 1965, Londra, s.668.

rası'nda temsilini sağlayacak yasa değişiklikleri konusunda kampanyalar yoğunlaştı. 16 Ağustos 1819 günü Manchester'da bu amaçla büyük bir gösteri düzenlendi. Gösteriye katılanların sayısına ilişkin tahminler 50 bin ile 80 bin arasında değişmekteydi. Çiftçilerden oluşan gönüllü süvari birliği (Yeomanry) ve askerler bu silahsız kitleye saldırdı. 15-18 kişi öldü, aralarında çok sayıda kadının da bulunduğu 400-700 kişi yaralandı ("Peterloo Massacre").

İskoçya'da 1820 Nisanında gerçekleşen bir eylem, dünya işçi hareketinde ilk genel siyasal grev olarak nitelendirilmektedir. Bu genel grevi örgütleyen, 1819 yılında Glasgow'da kurulan gizli bir radikal devrimci örgüttü. Bu örgütün İngiltere'nin sanayi bölgelerindeki radikal unsurlarla da ilişkileri vardı. Amaç, hükümetin devrilmesiydi. Eyleme 60 bini aşan insan katıldı. Ancak önderliğin zayıflığı, yenilginin en önemli nedeniydi.¹⁰

İngiltere'de 1830-1831 yıllarında tarım işçilerinin çiftlikleri tahrip etme hareketi (Kaptan Swing Hareketi) bazı yönleriyle makine kırıcılığını anımsatıyordu. Tarım işçileri, zengin çiftçilere gönderdikleri tehdit mektuplarının altına hayali bir "Kaptan Swing" imzası atıyorlardı. Bu eylemler nedeniyle 1900 kadar gösterici yargılandı. 19 kişi idam edildi. 481 kişi Avustralya'ya sürgüne gönderildi. 644 kişi çeşitli sürelerle hapis cezalarına çarptırıldı. 1 kişi de halkın önünde kırbaçlandı.¹¹

29-31 Ekim 1831 günleri ise İngiltere 'de Bristol'de büyük olaylar oldu. Lordlar Kamarası'nın seçme ve seçilme hakkını genişletmesi umulan Reform Yasası tasarısını reddetmesi üzerine, işçilerin de geniş biçimde yer aldığı büyük gösteriler yapıldı. Gösterilerde kamu binaları ateşe verildi, hapisaneler boşaltıldı, sevilmeyen kişilerin evleri ve dükkanları

yağmalandı ve yakıldı. Askerlerin açtığı ateş sonucunda 100-250 kişi öldü veya yaralandı. Yargılama sonucunda 4 gösterici asıldı.¹²

E. P. Thompson, 1831 ve 1832 yılının İngiltere'sini şöyle anlatmaktadır:

"1831 sonbaharında ve 'Mayıs günleri'nde İngiltere'de bir devrime ramak kalmıştı ve eğer devrim bir kez başlasaydı, hızlı radikalleşmesiyle, kolaylıkla 1848 devrimlerinin ve Paris Komünü'nün önceden hayata geçirilmesi olabilirdi."¹³

İngiltere'de 1834 yılında Büyük Ulusal Birleşik Sendika veya Büyük Ulusal Birleşik Meslekler Birliği ("Grand National Consolidated Trade Union") kuruldu. Örgüt hızla büyüdü ve üye sayısı yarım milyona yaklaştı.

İngiltere'de militan düzen-dışı eylemlerin istenen sonucu vermemesi, düzen-içi arayışları güçlendirmişti. Bu amaçla işçi sınıfı hareketi içindeki çok farklı çevreler, altı maddeden oluşan talepleri içeren bir dilekçe metni üzerinde anlaştı (Çartizm). Bu dilekçedeki talepler, 1780 yılında Westminster'da Reform Komitesi'nin formüle ettiği isteklerin hemen hemen aynısıydı. Bu dilekçe, 1838, 1842 ve 1848 yıllarında Parlamento'ya birçok kenti sarsan büyük gösterilerle sunuldu. Ancak bu dilekçede yer alan talepler, bu eylemler sonucunda değil, daha sonraki yıllarda, burjuvazinin burjuva demokrasisinin sınırlarını genişletebilecek olanaklara kavuştuğu dönemde kabul edilen yasalarla gerçekleşti.

İngiltere'de 1839 yılında 30 bin maden ocağı işçisi, bu dilekçeyi desteklemek ve Parlamento'nun kararını değiştirmek için genel grev yapılmasını sağlamak amacıyla greve gitti. 1839 ve 1840 yıllarında kısa süreli ve başarısız silahlı ayaklanma girişimleri oldu.

Hobsbawm İngiliz işçi sınıfı tarihinde 1850'li yıllara kadarki yılları "devrim-

10 B. N. Ponomarev ve diğ., *agk*, Vol.1, 1980, s.216.

11 G. Rude, *The Crowd in History, A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*, John Wiley and Sons Inc., 1964, New York, s.149-155; R. Sewell, *In the Cause of Labour, A History of British Trade Unionism, 1792-2003*, Wellred Pub., 2003. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. E. Hobsbawm- G. Rude, *Captain Swing*, Phoenix Press, 2001, Londra.

12 E. P. Thompson, *agk*, 1965, s.75; I. Ness (ed.), *The International Encyclopedia of Revolution and Protest, 1500 to the Present, Vol.II*, Wiley-Blackwell, 2009, Singapore, s.506-507.

13 E. P. Thompson, *agk*, 1965, s.817.

ci dönem” olarak nitelendirmekte, 1850’ler, 1860’lar ve 1870’lerde reformizmin hakim olduğunu belirtmektedir.

1848 yılı ise devrimin baharıydı. 1847 Aralık’ında İsviçre’de, 1848 Ocak’ında Sicilya’daki ayaklanmaların ardından Fransa’da yeniden krallık yıkıldı. Arkasından Viyana, Milano, Venedik, Prag, Berlin ve Almanya’nın diğer bölgelerinde başarılı ayaklanmalar gerçekleşti.

Fransa’da işçiler Haziran ayında ayaklandı. Paris’in doğu bölgesinde barikatlar kuruldu. Hükümet ayaklananların üstüne 115-135 bin kişilik bir güç gönderdi. Barikatlarda savaşanlar ise yaklaşık 40 bin kişiydi. İç savaş dört gün sürdü. Ayaklanma çok kanlı bir biçimde bastırıldı. Ölenlerin sayısı tam olarak bilinmemektedir; ancak 12 bin kişi tutuklandı ve binlerce kişi Fransız sömürgelerine sürgüne gönderildi. 1848 sonbaharında Viyana, Berlin ve Milano gibi kentlerdeki ayaklanmalar da ezildi. 1849 yılı ortalarına gelindiğinde, 1848 yılı baharında yükselen umutlar tümüyle sönmüştü; işçi sınıfı Avrupa çapında büyük bir yenilgi almıştı.¹⁴

Marx, 18 Mart 1852 tarihinde şunları yazıyordu: “Paris proletaryası öylesine yenilmiş, imha edilmiş ve bozguna uğratılmıştı ki, bugüne kadar kendilerine gelemediler.”¹⁵

1870 yılında Fransa-Prusya savaşında Fransa’nın yenilmesinin ardından burjuvazinin teslim olma girişimlerine karşı, 18 Mart 1871 günü Paris’te silahlı işçiler iktidara el koydu ve August Blanqui ve Proudhon yanlılarının yönetiminde Paris Komünü oluştu. Komün, Alman desteğinden yararlanan Fransız burjuvazisinin önderliğindeki Fransız savaş esirleri tarafından vahşice yok edildi.

Avrupa işçi sınıfları, 19. yüzyıl boyunca yukarıda bazı örnekleri aktarılan mücadelelerden yenilgiyle çıktı. Ancak Avrupa’nın sermayedar sınıfları, bu sınıf kavgasından önemli

dersler çıkardı ve işçi sınıfını kapitalizmin mezar kazıcılığından kapitalizmin payandalığına dönüştürecek politikalar uygulamaya başladı.

Avrupa’da işçi sınıfının kapitalizmin payandasına dönüştürülmesi

Hakim sınıflar, işçi sınıfının kapitalizme büyük zarar verebilecek potansiyellerini kolayca saptadılar.

İngiltere’nin bir sömürgesi olan Yeni Zelanda’nın bir dönem başbakanı olan Julius Vogel 1879 yılında şunları söylüyordu: “İngiltere deniz aşırı topraklarını kaybeder kaybetmez, işçilerle üst sınıf arasında acımasız bir savaşın alanı olacaktır.”¹⁶

İngiliz sömürgeciliğinin ve emperyalizminin ünlü savunucularından, büyük bir elmas şirketinin sahibi ve kendi adını verdiği Rodezya devletinin kurucusu Cecil John Rhodes (1853-1902) 1895 yılında şunları söylüyordu:

“Dün Londra’nın Doğu Yakası’ndaydım ve işsizlerin düzenlediği bir mitinge katıldım. Vahşi konuşmalar dinledim; bunlar yalnızca ‘ekmek’, ‘ekmek’ isteği idi; ve eve dönüşüm sırasında bu sahneyi değerlendirdim ve emperyalizmin önemi konusunda her zamankinden daha fazla ikna oldum. (...) Oluşturduğum düşünce toplumsal soruna bir çözümdür, diğer bir deyişle, Birleşik Krallığın 40.000.000 yaşayanını kanlı bir iç savaştan kurtarmak için, biz sömürge devlet adamları, bu fazla nüfusu yerleştirmek, fabrikalarda ve madenlerde üretilen ürünler için yeni pazarlar sağlamak için yeni topraklar elde etmeliyiz. Her zaman söylediğim gibi, İmparatorluk bir geçim (maîşet, “bread and butter,” Y.K.) sorudur. Eğer iç savaştan kaçınmak istiyorsanız, emperyalist olmak zorundasınız.”¹⁷

İngiliz işçi sınıfının evcilleştirilmesi, ehlileştirilmesi ve reformistleştirilmesi, İngiliz

14 C. Harman, *A People’s History of the World*, 2008, Verso, s.335-344.

15 J. Kuczynski, *The Rise of the Working Class*, World University Library, 1967, s.190.

16 W. Baumgart, *Imperialism, The Idea and Reality of British and French Colonial Expansion, 1880-1914*, Oxford University Press, 1982, New York, s. 145.

17 Aktaran: M. Beaud, *agk*, 2001, s.159-160.

burjuvazisinin yukarıda örnekleri verilen çok bilinçli politikalarının sonucuydu.¹⁸ Bu politikalar sayesinde, İngiliz işçi sınıfı, 1867 yılında genel oy hakkına kavuştuktan sonra, 40 yılı aşkın bir süre, emperyalist politikaların savunucusu ve uygulayıcısı Liberal Parti'yi destekledi.

19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk 14 yılı, sömürgeleştirme çağıydı.

1875 yılında Afrika'nın onda birinden az bir bölümü Avrupa ülkelerinin sömürgesiydi. Yirmi yıl sonra, 1895 yılında, Afrika'nın yalnızca onda biri sömürgeleştirilmemişti.

1880-1914 döneminde Avrupa ve Amerika kıtalarının dışındaki bölgeler, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, ABD ve Japonya'nın doğrudan yönetimi veya dolaylı siyasi hakimiyeti altına sokularak paylaşıldı. Afrika'nın tümü İngiliz, Fransız, Alman, Belçika, Portekiz ve kısmen de İspanyol sömürgesine dönüştürüldü. 1876 ile 1915 yılları arasında dünya yüzölçümünün yaklaşık dörtte biri, yarım düzine devlet tarafından paylaşıldı.¹⁹ Bu gelişme sonucunda kapitalistlerin kârının kaynağı yalnızca işçilerin sömürülmesi (artık-değer) olmaktan çıktı; emperyalist sömürü daha da önem kazandı.

Kapitalizmin tekelleri veya emperyalist aşamasına geçmesiyle birlikte emperyalist ülkelerin daha da parazitleşmesi ve bu ülkelerin işçi sınıflarının üretken faaliyet içindeki rolünün azalması Lenin tarafından 1907 yılında şöyle ifade ediliyordu:

"Hiçbir şeye sahip olmayanlar fakat aynı zamanda çalışmayanlar sınıfı sömürücüleri devirme yeteneğine sahip değildir. Ancak tüm toplumun ihtiyaçlarını karşılayan proleter sınıfı başarılı bir toplumsal devrim gerçekleştirebilme gücüne sahiptir. Ve şimdi görüyoruz ki,

*kapsamlı sömürge politikasının sonucu olarak Avrupa proletaryası kısmen öyle bir duruma ulaşmıştır ki, toplumun tümünün ihtiyaçlarını karşılayan onun çalışması değil, pratikte esirleştirilmiş olan sömürge halklarının çalışmasıdır. İngiliz burjuvazisi, örneğin, İngiliz işçilerinden sağladığı kârdan fazla kârı Hindistan'ın ve diğer sömürgelerin nüfusunu oluşturan milyonlarca kişiden sağlamaktadır. Bazı ülkelerde bu koşullar bir ülkenin veya diğerinin proletaryasının sömürgeci şovenizm hastalığına bulaştırılmasının maddi ve ekonomik temellerini yaratmaktadır"*²⁰

Lenin, 27 Mayıs 1917 günü yaptığı bir konuşmada da, dünyada servet açısından birinci sırada olan İngiltere'nin bu serveti kendi işçilerinin emeğinden çok sayısız sömürgeyi sömürmesinden elde ettiğini söylüyordu.²¹

Bu süreçte gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının çalışma ve yaşama koşulları iyileştirildi; iş güvencesi ve sosyal güvenlik haklarında önemli gelişmeler sağlandı. Genel oy hakkının yaygınlaşması ve özellikle sendikal hak ve özgürlüklerin gelişmesi de bu dönemdedir. Bu süreç, "refah devleti" olarak nitelendirilen düzeye kadar gelişti.

Emperyalist ülkelerin sermayedar sınıflarının kapitalist düzen içinde kendi işçilerine bu hakları tanıyabilmesini sağlayan ise, sömürgelerin halklarının sömürülmesiydi. Bu durum da, kapitalizme karşı mücadelenin başarıya ulaşabilmesinin emperyalizme karşı mücadelenin başarısına bağlı olmasına yol açtı.

19. yüzyılın ortalarına kadar kapitalizmin sonuçlarına, kapitalizmin yarattığı cehennem ve sefaletle karşı mücadele eden işçi sınıfları, kapitalizmle uzlaştıkça sefilleşti; kapitalizmin mezar kazıcıları olarak düşünülenler, emperyalizmin ve kapitalizmin payandalarna, destekçilerine dönüştü.

18 Eric Hobsbawm şu saptamayı yapmaktadır: "Hükümetin ve giderek artan biçimde önemli endüstrilerin (işverenlerinin, Y.K.) temel tavrı, büyük hayvan avcılığı yerine arslan terbiyecisi olmak olmuştur." E. J. Hobsbawm, "Trends in the British Labour Movement", *Labouring Men, Studies in the History of Labour*, Weidenfeld and Nicolson, 1964, Londra, s.336.

19 E. J. Hobsbawm, *The Age of Empire, 1875-1914*, Vintage Books, 1989, New York, s. 56-60.

20 V. I. Lenin, "The International Socialist Congress in Stuttgart", *Collected Works*, Vol.131978, Moskova, s.77. "Lenin zaten orijinal Roma proletaryasının bir bütün olarak parazit bir sınıf olduğunun kesin bir biçimde farkındaydı." (Hobsbawm, "Lenin and the Aristocracy of Labour", *Revolutionaries*, The New Press, 2001, New York, s.152.)

21 Lenin, *agk, The National Liberation Movement in the East*, Third Revised Edition, Progress Publishers, Moskova, s.217.

Bu konumda olanlar yalnızca işçi aristokrasileri, işçi sınıfının bazı kesim veya katmanları veya sendikacı işçiler değildir; işçi sınıflarının bütünüdür. Emperyalist sömürtye dayanan “sosyal refah devleti” uygulamaları, işçi sınıfı içinde katmanlara veya kesimlere göre bir ayırım yapmamakta, işçi sınıfının bütününe önemli destekler sağlamakta ve hatta özellikle de daha dezavantajlı konumda olan kesim ve bireyler için pozitif ayrımcılık yapmaktadır.

Marx, Engels ve Lenin’in saptamaları

Marx ve Engels 1858 yılından itibaren bu konuya eğilmeye başladılar. Bu yıllarda İngiltere’de Çartist hareketin devrimci kanadının önderlerinden Ernest Jones, işçi sınıfı ile orta sınıf reformcularının işbirliğini sağlamaya yönelik bir konferans çağrısı yaptığında, F. Engels, 7 Ekim 1858 tarihinde Marx’a yazdığı mektupta, İngiliz işçi sınıfının burjuva proletaryaya dönüşmesinden söz etti:

“İngiliz proletaryası gerçekte giderek daha fazla burjuva oluyor; öyle ki, tüm ulusların en burjuvası olan bu ulus, gözüktüğü kadarıyla, nihai olarak, bir burjuvazinin yanı sıra bir burjuva aristokrasiye ve bir *burjuva proletaryaya sahip olmayı amaçlıyor. Tüm dünyayı sömüren bir ulus için tabii ki bu belirli bir ölçüde geçerli nedenlere dayanmaktadır.*”

Marx, 16 Nisan 1863 tarihinde Engels’e yazdığı mektupta “İngiliz işçilerinin belirgin burjuva hastalığı” demektedir.²²

Engels, 12 Eylül 1882 tarihinde Kautsky’ye yazdığı mektupta da şunları belirtiyordu:

“*Bana, İngiliz işçilerinin sömürge politikası konusunda ne düşündüklerini soruyorsun. Ne diyeyim, genel olarak politika konusunda düşündüklerinin tam olarak aynısını: Burjuvaların düşündüğünün aynısını. Burada işçilerin bir partisi yok; yalnızca Muhafazakarlar ve Liberal-Radikaller var; ve işçiler de, İngiltere’nin dünya piyasasındaki tekelinin ve sömürgelerin sağladığı zıyafetten keyifle pay alıyorlar.*”²³

Engels, aynı mektubunda, İngiliz işçilerinin sömürgeler politikası konusunda İngiliz burjuvazisi ile aynı düşüncede olduğunu ayrıca şöyle belirtiyordu: Hindistan, Mısır ve diğer İngiliz sömürgelerinde İngiliz sermayeli işletmelerde çalışan ve İngiltere’ye geri gelen işçiler, “şovenist ve sosyal-emperyalist duyguların” yayılmasına katkıda bulunuyorlardı. Gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgelerdeki yatırımlarında çalışan İngiliz işçiler, yerli işçilerle kıyaslanmayacak kadar yüksek ücret alıyorlar ve büyük çoğunlukla, yerli işçilerle birlikte sermayeye karşı ortak bir tavra girmek yerine, İngiliz sermayedarlarının ve sömürgeci politikalarının yanında tavır takınıyorlardı.

İngiltere’nin dünya ticareti üzerindeki tekelci konumu sona ererken, kapitalizmin tekelci aşamasına geçildi. İngiliz kapitalizmi geçmişte ticaretteki tekelci konumundan sağladığı ek geliri (tekel kârı veya süper kâr) bu kez sanayicilerin tekelleşmesi sayesinde sürdürdü ve İngiliz proletaryasını beslemeye devam etti. İngiltere’nin tekelci konumunun sona ermesi, kapitalizmin tekelci aşamasına geçilmesi nedeniyle, İngiliz işçi sınıfının umulan radikalleşmesine yol açmadı.

Marx’ın 11 Şubat 1878 tarihinde Wilhelm Liebknecht’e yazdığı mektup, bu sürecin İngiliz işçi sınıfı üzerindeki etkisini özetlemektedir:

“*İngiliz işçi sınıfının ahlakı, 1848 yılından beri yaşanan çürüme döneminde, bir süreç içinde giderek daha da derin bir biçimde bozuldu ve (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) sonunda büyük Liberal Parti’nin, yani kapitalistlerin uşağının kuyruğu olmaktan başka bir şey olmadığı bir noktaya geldi.*”

Engels, İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu kitabının 1892 yılında yapılan İngilizce baskısına yazdığı önsözde, 1 Mart 1885 tarihli bir Londra gazetesinde yayımlanan “1845 ve 1885’te İngiltere” başlıklı makalesinden uzun bir bölüm aktarıyordu. Bu bölümde şu değerlendirmeye yer alıyordu:

22 Marx’ın Engels’e 16 Nisan 1863 tarihli mektubu. E. J. Hobsbawm, “Karl Marx and the British Labour Movement”, *Revolutionaries*, The New Press 2001, New York, s.112-114.

23 B. N. Ponomarev ve diğ., *agk*, Vol. 2, 1981, s.87 http://www.marxists.org/archive/marx/works/1882/letters/82_09_12.htm.

"İngiltere'nin endüstriyel tekel durumunun olduğu dönemde İngiliz işçi sınıfı, belirli bir ölçüde, bu tekelin yararlarından payını aldı. Bu yararlar (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) arasında çok eşitsiz bir biçimde dağıtıldı; ayrıcalıklı azınlık çoğunu cebine attı, ancak büyük kitle de, en azından zaman zaman geçici bir pay aldı. İşte Owenizmin ölümünden beri İngiltere'de Sosyalizmin hiç olmamasının nedeni budur. Bu tekelin parçalanmasıyla, İngiliz işçi sınıfı bu ayrıcalıklı konumunu yitirecektir; ayrıcalıklı ve önder konumdaki azınlık da istisna tutulmaksızın (İngiliz işçi sınıfı, Y.K.) kendisini genel olarak diğer ülkelerdeki işçi arkadaşlarıyla aynı düzeyde bulacaktır. Ve İngiltere'de Sosyalizmin yeniden varolacak olmasının nedeni budur."²⁴

Lenin, daha 1907 Stuttgart Kongresi'ni değerlendirdiği yazısında çok farklı bir yaklaşımı gündeme getirdi.

Lenin bu yazısında emperyalizmle ilgilenen diğer Marksistlerden farklı olarak, emperyalizmi kapitalistlerin kârının kaynağı açısından değerlendirdi. Emperyalizme karşı çıkan Marksistlerin büyük çoğunluğu, emperyalizmi, üretim sürecinde yaratılan artık-değerin gerçekleştirilmesi (üretilen ürünlerin satılması) açısından ele alıyorlardı. Başta Rosa Luxemburg olmak üzere, aralarında Kautsky ve Parvus'un da bulunduğu birçok Marksist, kapitalizmin eksiktüketim sorunuyla karşı karşıya bulunduğunu düşünerek, emperyalist ülke işçi sınıfının yarattığı değer gerçekleştirilmesinin ve böylece artık değere el konulabilmesinin yolunun emperyalizm olduğu kanısındaydı.

Lenin, daha 1907 yılında, tümüyle farklı bir bakış açısı getirdi. Emperyalizmi, kapitalistin kârının kaynağının çeşitlenmesi ve sömürgelerden elde edilen gelirin, artık-değerin çok önüne geçmesi biçimindeki değerlendirme, Lenin'in daha sonraki yıllarda sömürgelerdeki mücadelenin önemini vurgulamasının ilk adımıdır. Bu değerlendirme, sömürgeleri ve

yarı-sömürgeleri basit pazarlar olarak algılayan anlayışı aşarak, emperyalist sömürünün yarattığı önemli çelişkiyi ve bunun sınıflar mücadelesine yansımaları öne çıkarıyordu.

Lenin, "Emperyalizm ve Sosyalizmde Bölünme" yazısında bu konuyu şöyle ele alıyordu:

"İngiltere'nin tekel durumu niçin İngiltere'de oportünizmin (geçici) zaferini açıklamaktadır? Çünkü tekel durumu süperkârlar, yani dünyanın her tarafında normal ve geleneksel olan kapitalist kârlarının üstünde ve ötesinde kâr fazlası getirmektedir. Kapitalistler bu süperkârların bir bölümünü (ve bu söz konusu olduğunda, hiç de küçük bir bölümü değil) kendi işçilerine rüşvet olarak vermekte, belirli bir ulusun işçileri ile onların kapitalistleri arasında başka ülkelere karşı ittifak benzeri bir şey yaratmakta kullanabilmektedir. (...) Süperkârlar ortadan kalkmamıştır; hâlâ varlığını sürdürmektedir. Ayrıcalıklı, mali açıdan zengin bir ülkenin tüm diğer ülkeleri sömürmesi devam etmektedir ve daha yoğunlaşmıştır."²⁵

Dünyanın sömüren ve sömürülen milletler olarak bölünmesi

Lenin'in tespitlerine göre, emperyalist sömürüye bağlı olarak, emperyalist ülkelerin işçi sınıfları "sosyal emperyalist" olmuştu ve emperyalizmi desteklemekteydi. Kapitalizmin mezar kazıcıları emperyalizm döneminde savaşlardan doğrudan etkilenmedikleri sürece kapitalizmin payandalarına dönüşmüştü. Dünya halkları ise, sömüren milletler ve sömürülen milletler olarak bölünmüştü.

Marx ve Engels'in somut koşulların somut analizini yaptıkları ve önceki bölümlerde aktarılan alıntılar, Lenin'in çağdaş Marksistler tarafından gözardı edildi. Bunun en önemli nedeni, 19. yüzyılın son on yılında ve 20. yüzyılın ilk on yılında emperyalist ülkelerde sosyal demokrat partilerin kurulması ve güç-

24 F. Engels, *agk*, 1987, s.44-45.

25 Lenin, "Imperialism and the Split in Socialism", *Collected Works, Vol.23, August 1916-March 1917*, Progress Publishers, 1977, Moskova, s.114-115.

lenmesi olsa gerektir. Bu durum Marx-Engels'in yukarıdaki tespit ve değerlendirmelerinin önemsiz olduğu sonucuna yol açtı; hayatın Marx-Engels'i haksız çıkarttığı düşünüldü. Ortada güçlü ve iktidara yürüyen sosyal demokrat partiler vardı. Amaç sosyalizmdi ve işçi sınıfı sosyalizmi benimsiyor, bu amaçla örgütleniyor ve mücadele ediyordu. Muzaffer proletarya, sömürge halklarını da emperyalist baskı ve sömürden kurtaracak olan güçtü.

Gözden kaçan nokta, emperyalist ülkelerde işçi sınıflarının hak ve özgürlüklerini uygulanan emperyalist politikalarından yararlanarak geliştirdiği ve bu süreçte devrimci kimliğini yitirdiği idi.

Bu olgu ve II. Enternasyonal'in 1912 yılında aldığı radikal kararların hiçbir anlam ve öneminin olmadığı, 1914 yılında Dünya Savaşı'nın patlamasıyla kanıtlandı. Emperyalist ülkelerin işçi sınıfları kapitalizmin mezar kazıcıları olmaktan çıkıp, kapitalizmin payandalarına dönüşmüşlerdi.

1914 yılında emperyalist ülkelerde işçi sınıfları da, II. Enternasyonal'in 1912 yılındaki kongresinde emperyalist savaşı iç savaşa dönüştürme kararları almış olan sosyal demokrat partiler de "sosyal emperyalist" oldu ve kendi ülkelerinin emperyalist politikalarını destekledi.

Lenin ise kapitalizmin bu yeni aşamasının somut analizini yapıyor, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının ve sosyal demokrat partilerinin oportünizm ve revizyonizmini saptıyordu.

Lenin, emperyalizm konusundaki analizlerine dayanarak, "ezen ulus" ve "ezilen ulus" kavramlarını kullanmaya ve siyasal mücadelede "ezilen ulus"lara önem vermeye başladı.

Lenin, 1915 yılında yazdığı "Devrimci Proletarya ve Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" yazısında şöyle demektedir:

"Sosyal Demokrat programın odak noktası, emperyalizmin özünü oluşturan ve sosyal şovenistler ve Kautsky tarafından hilekârlıkla kaçınılmış olan, milletlerin ezen ve ezilen olarak bölünmesi olmalıdır."²⁶

Lenin, 1915 yılı ortalarında yazdığı "Barış Sorunu" yazısında "ezen millet" ve "ezilen millet" kavramını kullanmaktadır:

"Biz emperyalizme, yani kapitalizme karşı devrimci mücadeleden yanayız. Emperyalizm, bazı diğer milletleri baskı altında tutan milletlerin (İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, vd.), bu baskıyı yaygınlaştırma ve artırma ve sömürgeleri yeniden paylaşma mücadelesinden oluşmaktadır. (...) Baskıcı milletlerin herhangi birinin baskı altındaki milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakkını (yani ayrılma hakkını) tanımayan ve bunun için mücadele etmeyen bir sosyalisti, gerçekte bir sosyalist değil, bir şovenisttir."²⁷

Lenin, bu alıntının devamında da milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını özellikle sömürgeler için savunduğunu belirtmekte, ezen millet ve ezilen millet kavramlarını vurgulamaktadır.

Lenin, *Emperyalizm* kitabında da şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Giderek artan sayıda küçük veya zayıf milletin, bir avuç en zengin ve en güçlü millet tarafından sömürülmesi."²⁸

Lenin, Komünist Enternasyonal'in 1920 Temmuz'unda toplanan İkinci Kongresi'ne sunduğu rapor taslağında da "ezilen, bağımlı ve kullaştırılmış milletler ile ezen, sömüren ve egemen milletler" kavramlarını kullanmaktadır.²⁹

Sonuç

İnsanlık tarihinin ilk evresi, üretici güçlerin gelişim düzeyinin geriliğine bağlı olarak, kaçınılmaz biçimde ortak mülkiyeti, herkesin

26 Lenin, *agk*, 1969, s.125.

27 Lenin, *agk*, 1969, s.109.

28 Lenin, *agk*, 1969, s.300.

29 Lenin, *agk*, 1969, s.269.

gücü oranında üretime katılmasını, üretimden herkesin ihtiyaçlarına göre pay almasını zorunlu kılıyordu. Sınıflar ve sömürü söz konusu değildi; çünkü insanların başka türlü yaşama olanağı yoktu. Toplumun ilkel komünal niteliği kaçınılmazdı.

Üretici güçler gelişti. Sınıflar ve sömürü ortaya çıktı. Kapitalizmin gelişmesinin ilk evrelerinde ve özellikle 1780'lerdeki Sanayi Devrimi sonrasında, toplumun büyük kesimini oluşturmaya başlayan işçi sınıfı için bir cehennem yaratıldı. İşçiler bu cehennemin yaşama ve çalışma koşullarına çeşitli biçimlerde tepki gösterdiler ve bu mücadelede yenilseler de, burjuvaziye önemli bedeller ödettiler.

Sermayedar sınıf, eski Roma'da İmparator I. Augustus'un yoksul vatandaşların (proletari) kölelerle ittifak kurarak asillere (patrisyenler) karşı ayaklanmasını önlemek için kullandığı yönteme başvurdu. Aynı yöntemi 532 yılındaki Nika Ayaklanması sonrasında Bizans'ta İmparator Jüstinyen de kullanmıştı. Her iki imparator da ülkelerinin sömürgeci durumundaki Mısır'ın Nil vadisinde üretilen buğdayı ülkelere taşıtarak mevcut sömürü düzeni açısından potansiyel bir tehdit oluşturan bu kesimlere parasız veya çok ucuza vermişlerdi.

Sermayedar sınıf da sömürgelerden aktarılan kaynakların bir bölümünü kendi ülkelerinin işçi sınıflarına vererek onların düşmanlığından kurtulduğu gibi, sömürgeler elde etmede ve diğer emperyalist ülkelerle mücadelede onların güçlü desteğinden yararlandı. Bu süreçte burjuva demokrasisi ve sendikal hak ve özgürlükler de geliştirildi. Böylece, Marx ve Engels'in 1848 Şubat'ında yayımlanan *Komünist Manifesto*'sunda sözü edilen "kapitalizmin mezar

kazıcıları" "kapitalizmin ve emperyalizmin payandaları"na dönüştürüldü.

Emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının bu dönüşümü, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1891 yılındaki Erfurt Kongresi'nde kabul edilen programda belirleyici olan Marksizmin bir süreç içinde geri plana itilmesine ve önce Bernstein revizyonizminin, ardından Karl Kautsky'nin revizyonizminin emperyalist ülkelerin işçi sınıfı örgütlerinde hakim olmasına yol açtı.

Avrupa'nın emperyalist ülkelerinin işçi sınıflarını Eduard Bernstein ve Karl Kautsky reformistleştirmede, burjuvalaştırmadı, kapitalizmin ve emperyalizmin destekçisi haline sokmadı. "Burjuvalaşan" işçi sınıfları, bir dönem Marx ve Engels'in en yakınındaki kişilerden biri olan Bernstein'ı revizyonistleştirdi, Marksizmin peygamberi olarak bilinen ve Marx'ın Kapital'inin dördüncü cildi olarak kabul edilen Artık-Değer Teorileri kitabını yayımlayan Kautsky'yi "dönek Kautsky" yaptı.

Kapitalizmin kâr kaynaklarının çeşitlenmesi ve emperyalist sömürünün artık-değer sömürsünün önüne geçmesi, dünyayı ezen milletler ve ezilen milletler olarak ikiye böldü, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının desteğini alarak onları payandalar haline dönüştürdü ve Bernstein, Kautsky ve benzeri düşünürlerin revizyonistleşmesine yol açtı. Rosa Lüksemburg gibi önemli Marksistler ise bu gerçeği kavrayamadılar.

Tüm bu nedenlerle, kapitalizmi tarihin çöplüğüne gönderme mücadelesinin dünyada günümüzdeki görevi, anti-emperyalist mücadeledir. Bu mücadelenin Türkiye'deki gündemi ise, Kemalist Devrim'in geliştirilerek korunması ve tamamlanmasıdır.